

ALEKSANDER SMOLIŃSKI

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
ORCID: 0000-0002-2185-8589

KONIŃSKI SZWADRON ZIEMI KUJAWSKIEJ. PRZYCZYNEK DO DZIEJÓW JAZDY ODRODZONEGO WOJSKA POLSKIEGO Z LAT 1918-1919

WPROWADZENIE

Historia kawalerii Wojska Polskiego okresu II Rzeczypospolitej od lat budzi niesłabnące zainteresowanie polskiej historiografii wojskowej¹. Taka sama uwaga dotyczy także dziejów formowanych na przełomie lat 1918/1919 szwadronów wojewódzkich, które również posiadają już pewną literaturę². Warto też zauważyć, że pierwsza szerzej opisująca je publikacja światło dzienne ujrzała już w 1932 r., a więc w czasie, gdy żyli jeszcze liczni oficerowie oraz szeregowcy (podoficerowie i ułani), którzy brali udział w ich formowaniu i ewentualnie także w walkach, w jakich formacje te uczestniczyły podczas wojny polsko-ukraińskiej oraz w początkowym okresie wojny polsko-sowieckiej³.

¹ Szerzej zob. choćby: A. Smoliński, *Przegląd dorobku polskiej historiografii na temat dziejów kawalerii oraz niektórych formacji konnych*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2011, Nr 3, s. 7-26; tenże, *Szwolężerowie, ułani, strzelcy konni oraz pozostałe konne wojsko... Przegląd dorobku polskiej historiografii dotyczącej dziejów kawalerii oraz niektórych formacji konnych*, [w:] *Od Grunwaldu do Bzury – bitwy i boje polskie na przestrzeni dziejów*, red. J. Jędrzyak, D. Koreś, J. Maroń, K. Widziński, Wrocław 2012, s. 439-475. Ponadto zob. także: J.S. Tym, *Kawaleria w operacji i w walce. Koncepcje użycia i wyszkolenie kawalerii samodzielnej Wojska Polskiego w latach 1921-1939*, Warszawa 2014.

² Zob. chociażby: A. Smoliński, *Formowanie szwadronów wojewódzkich na ziemiach polskich (koniec 1918–marzec 1919 r.)*, [w:] *Księga Jubileuszowa Muzeum Wojska 1968-1998*, Białystok 1999, s. 113-126; tenże, *Dzieje szwadronów wojewódzkich formowanych w końcu 1918 r. przez braci Wojciecha i Tadeusza Kossaków (listopad 1918–czerwiec 1919 r.)*, [w:] *Drogi do niepodległości. Ziemie polskie w dobie odbudowy Państwa Polskiego*, red. Z. Karpus i M. Wojciechowski, Toruń 2003, s. 247-256; tenże, *Szwadron Jazdy Ziemi Kaliskiej. Przyczynek do dziejów szwadronów wojewódzkich formowanych na ziemiach polskich od końca 1918 r. do marca 1919 r.*, „Polonia Maior Orientalis” 2018, t. V, s. 47-59; tenże, *Szwadrony wojewódzkie Wojska Polskiego II Rzeczypospolitej (koniec 1918 – marzec 1919 r.) oraz ich historyczne pierwowzory*, [w:] *Najjaśniejsza Rzeczypospolita. Studia ofiarowane Profesorowi Andrzejowi Stroynowskiemu*, red. M. Durbas, Częstochowa 2019, s. 551-578; tenże, *Dzieje Szwadronu Radomskiego (listopad 1918 – marzec/kwiecień 1919). Przyczynek do dziejów ochotniczych szwadronów wojewódzkich Wojska Polskiego*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie. Zeszyty Historyczne” 2021, tom XIX, s. 103-136; tenże, *Ochotnicze formacje jazdy organizowane przez Tadeusza i Wojciecha Kossaków (listopad 1918 – marzec 1919 r.)*, *Przyczynek do dziejów szwadronów wojewódzkich Wojska Polskiego*, „Res Gestae. Czasopismo Historyczne” 2021, Nr 13, s. 56-95. Ponadto zob. również: A. Smoliński, *Jazda Rzeczypospolitej Polskiej w okresie od 12 X 1918 r. do 25 IV 1920 r.*, Toruń 1999, s. 72-81.

³ Zob.: J. Grobicki, *Organizacja kawalerii polskiej w latach 1918-1921*, „Przegląd Kawaleryjski” 1932, Nr 2, s. 105-106. Niestety zawarte tam informacje są bardzo zdawkowe, przy czym w tekście ówczesnego płk. dypl. Jerzego Grobickiego pojawiło się sporo błędów oraz nieścisłości. Zapewne bowiem korzystał on przede wszystkim z relacji oficerów (i podoficerów?), którzy służyli w ich szeregach. Ci zaś niekiedy podawali wzajemnie sprzeczne i mało precyzyjne informacje.

Także współcześnie w przypadku prób opisu początkowego etapu dziejów jazdy odrodzonego w 1918 r. Wojska Polskiego⁴, w tym również szwadronów wojewódzkich, brak odpowiednich źródeł archiwalnych często zmusza historyków do korzystania z różnorodnych źródeł relacyjnych. Te zaś, jak powszechnie wiadomo, często obciążone są dużym subiektywizmem, który zmusza badaczy do szczególnie krytycznej i ostrożnej ich analizy oraz do poszukiwania innych źródeł, jakie bądź to potwierdzają, bądź też zaprzeczają faktom opisywanym w źródłach relacyjnych⁵.

W efekcie takiej sytuacji na co najmniej 14 rozpoznanych dotychczas szwadronów wojewódzkich, które od listopada 1918 r. do marca (kwietnia) 1919 r. formalnie funkcjonowały w strukturach odrodzonego Wojska Polskiego jedynie trzy, a co najwyżej cztery, posiadają szerzej przebadaną i opisaną historię. Są to mianowicie Szwadron Radomski⁶, Szwadron Ułanów Województwa Warszawskiego (Mazowieckiego), 1 Szwadron Jazdy Ziemi Łowickiej⁷ oraz Szwadron Jazdy Ziemi Kaliskiej⁸. O dziejach pozostałych wiemy natomiast bardzo niewiele. Obecnie w przypadku przeważającej części z nich nie znamy bowiem dokładnie historii ich formowania ani też przekształceń organizacyjnych, w wyniku których stały się one integralną częścią jazdy odrodzonego Wojska Polskiego. Często też trudno jest w miarę dokładnie określić ich liczebność oraz stan uzbrojenia i umundurowania, a także liczbę i jakość posiadanych przez nie koni. Nie inaczej jest również w przypadku prób dokładniejszego ustalenia obsady personalnej poszczególnych szwadronów wojewódzkich.

Pomimo tych problemów stosunkowo dokładnie poznaliśmy jednak przyczyny ich organizacji, a także historyczne pierwowzory, które późną jesienią 1918 r. legły u podstaw decyzji o ich organizacji. Formowanie ochotniczych szwadronów wojewódzkich przypominało bowiem polskie doświadczenia sięgające jeszcze czasów armii Rzeczypospolitej Obojga Narodów⁹ oraz pierwszego okresu tworzenia jazdy Wojska Polskiego Księstwa Warszaw-

⁴ Autor ma na myśli tzw. okres „walk o niepodległość i granice”, czyli lata 1918-1920-1921 – szerzej zob. choćby: *Dziesięciolecie odrodzenia Polskiej Siły Zbrojnej 1918-1928*, red. H. Mościcki, W. Dzwonkowski, T. Bałaban przy współpracy Wojskowego Biura Historycznego, Warszawa 1928; A. Przybylski, *Wojna polska 1918-1921*, Warszawa 1930; M. Wrzosek, *Wojny o granice Polski Odrodzonej 1918-1921*, Warszawa 1992, a także: J. Cygan, W.J. Wysocki, *Niepodległość Polski była nagrodą. Polski wysiłek zbrojny w latach 1914-1921*, Warszawa 1999.

⁵ Szerzej zob. choćby: A. Smoliński, *Dzienniki oraz pamiętniki i wspomnienia jako źródła do badań nad życiem codziennym kawalerzystów i artylerzystów konnych polskich formacji wojskowych z lat 1914-1918 oraz Wojska Polskiego II Rzeczypospolitej*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 2018, tom 102, s. 135-155; tenże, *Dzienniki, pamiętniki i wspomnienia – źródła pomocne w badaniach nad życiem codziennym kawalerzystów i artylerzystów konnych polskich formacji wojskowych oraz Wojska Polskiego z lat 1914-1939*, [w:] *Do szarży marsz, marsz... Studia z dziejów kawalerii*. Tom 7, red. A. Smoliński, Toruń 2018, s. 213-267.

⁶ A. Smoliński, *Dzieje Szwadronu Radomskiego...*; A. Smoliński, T. Strzeżek, *Do szarży marsz, marsz... Studia z dziejów kawalerii. Tom 9. Z potrzeby chwili. Mobilizacja jazdy w warunkach powstania i wojny polsko-rosyjskiej w końcu 1830 i w 1831 r. oraz w pierwszym okresie walk o niepodległość i granice na przełomie 1918 i 1919 r.*, Toruń 2021, s. 194-214. Ponadto zob. także: M.T. Brzęk-Osiński, *Ze wspomnień legionisty i piłsudczyka 1905-1939*. Spisał W. Dąbkowski, red. Nauk. P.A. Tusiński, Warszawa 2003.

⁷ Zob.: A. Smoliński, *Dzieje szwadronów wojewódzkich...*, tenże, *Ochotnicze formacje jazdy...*; A. Smoliński, T. Strzeżek, *Do szarży marsz...*, s. 214-246. Poza tym zob. również: *Wojciech Kossak. Listy do żony i przyjaciół (1883-1942)*. Tom II: *Lata 1908-1942*, wybór, opracowanie, wstęp, przypisy, indeksy K. Olszański, Kraków-Wrocław 1985; T. Kossak, *Wspomnienia wojenne (1918-1920)*, Kraków 1925; W. Kossak, *Wspomnienia*. Opracował, wstępami przypisami opatrzył K. Olszański, Warszawa 1971.

⁸ Zob.: A. Smoliński, *Szwadron Jazdy Ziemi Kaliskiej...*

⁹ Mianowicie tradycji pospolitego ruszenia oraz wojsk powiatowych i kawalerii narodowej – szerzej zob. choćby: K. Górski, *Historia jazdy polskiej*, Kraków 1894; *Zarys dziejów wojskowości polskiej do*

skiego¹⁰, a także organizacji szeregu nowych formacji jazdy podczas powstania listopadowego 1830 r. i wojny polsko-rosyjskiej 1831 r.¹¹ W pierwszej dekadzie XX w. był to już jednak sposób obliczony przede wszystkim na bezinteresowną inicjatywę poszczególnych osób, nie zawsze wykwalifikowanych wojskowych, ale mających poparcie i odpowiedni autorytet wśród okolicznej ludności, a więc z reguły pochodzących z ziemiaństwa oraz z inteligencji o szlacheckich korzeniach¹². Jednocześnie zgodnie z założeniem polskich naczelnych władz wojskowych ochotnicy mieli stawiać się do szwadronów we własnym umundurowaniu wraz z prywatnymi końmi wierzchowymi. Państwo i wojsko miało dostarczyć natomiast uzbrojenia oraz odpowiednich – wojskowych – rzędów końskich.

Szybko okazało się, że proces ich organizacji, obok innych formacji jazdy, ruszył z przysłowiowego „kopyta”. Jak wspominał jeden z uczestników tamtych wydarzeń:

[...] maszyna organizacyjna wojska była puszczona w ruch. Szła ona zarówno w tempie kawaleryjskim, jak i w dużym stopniu w kierunku kawaleryjskim. Ludzie gamęli się przede wszystkim do oddziałów kawalerii. Składały się na to głównie dwa powody: po pierwsze kawaleria była uważana za broń narodową, miała za sobą historyczne, piękne tradycje, a po drugie znalazła solidne podstawy kadrowe [...], przy polskim entuzjazmie dla kawalerii broń ta formowała się spontanicznie [...]¹³.

---

roku 1864. Tom I. Do roku 1648, red. J. Sikorski, Warszawa 1965; *Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1864. Tom II. 1648-1864*, red. J. Sikorski, Warszawa 1966; D. Kurpisz, *Wojska powiatowe samorządów Malopolski i Rusi Czerwonej w latach 1572-1717*, Lublin 2008; L. A. Wierzbicki, *Pospolite ruszenie w Polsce w drugiej połowie XVII wieku. Ostatnie wyprawy z lat 1670-1672*, Lublin 2011; M. Trąbski, *Pułki przedniej straży wojska koronnego w latach 1768-1794*, Zabrze-Tarnowskie Góry 2012; K. Łopatecki, *Organizacja, prawo i dyscyplina w polskim i litewskim pospolitym ruszeniu (do połowy XVII wieku)*, Białystok 2013; B. Staręgowski, *Sposób przygotowania wyprawy pospolitego ruszenia w województwie kaliskim w 1651 r.*, „Polonia Maior Orientalis” 2022, t. IX, s. 55-170.

¹⁰ Autor ma na myśli formowanie jazdy powstańczej w Wielkopolsce, które miało miejsce po wkroczeniu do tej prowincji wojsk francuskich, czyli działania trwające od listopada 1806 r. do początku 1807 r. Obszerniej o tych kwestiach zob. chociażby: B. Gembarzewski, *Wojsko Polskie. Księstwo Warszawskie 1807-1814*, Warszawa 1905; J. Albrecht, *Z dziejów jazdy Księstwa Warszawskiego. Przyczynek historyczno-organizacyjny do lat 1806-1808*, Oświęcim 2012; G. Zych, *Armia Księstwa Warszawskiego 1807-1812*, Warszawa 1961; H. Wielecki – tekst, R. Morawski – ilustracje, *Wojsko Księstwa Warszawskiego. Kawaleria*, Warszawa 1990; M. Rezler, *Wielkopole pod bronią 1768-1921. Udział mieszkańców regionu w powstaniach narodowych*, Poznań 2011; A. Paczuski – tekst, R. Morawski – ilustracje, *Wojsko Księstwa Warszawskiego. Ułani, gwardie honorowe, pospolite ruszenie, żandarmeria konna. Tom I i II*, Warszawa 2009; A. Ziółkowski, *Pułki ułanów Księstwa Warszawskiego 6-ty, 3-ci, 2-gi 1807-1812*, Oświęcim 2014. Ponadto zob. także: J. Staszewski, *Wojsko Polskie na Pomorzu w roku 1807*, Oświęcim 2013; H. Kroczyński, *Wojsko Polskie na Pomorzu Zachodnim i Krajnie 1807*, Warszawa 1990.

¹¹ Szerzej zob. choćby: W. Tokarz, *Wojna polsko-rosyjska 1830 i 1831*, Warszawa 1993; J. Ziółek, *Mobilizacja sił zbrojnych na lewobrzeżu Wisły 1830-1831*, Lublin 1973; T. Strzeżek, *Kawaleria Królestwa Polskiego w powstaniu listopadowym – mobilizacja i podstawy funkcjonowania w wojnie*, Olsztyn 2010; J. Skarbek, *Województwo lubelskie w powstaniu listopadowym 1830-1831. Część 1*, Lublin 2011 oraz: A. Smoliński, T. Strzeżek, *Do szarzy marsz...*, s. 27-177.

¹² Liczono też na bogatych i patriotycznie nastawionych chłopów, głównie zaś na chłopską młodzież. Natomiast zatrudnieni na poszczególnych folwarkach robotnicy rolni mogli zaciągać się niejako w charakterze dawnych pocztowych, licząc na pomoc materialną i opiekę ziemian, u których pracowali.

¹³ M. Romeyko, *Przed i po maju*, Warszawa 1985, s. 471. Niemalą rolę odegrały tu niejako „wrodzone” zdolności kawaleryjskie ówczesnych Polaków oraz zamiłowanie do koni, a także funkcjonujący w społeczeństwie stereotyp „żołnierza Polaka”, który kreowała literatura piękna (zob. np. *Trylogia* Henryka Sienkiewicza), młodzieżowa (zob. chociażby powieść Wacława Gąsiorowskiego *Huragan*) i historyczna (zob. choćby powieści Józefa Ignacego Kraszewskiego). W połączeniu ze swoistym kultem ulana oraz modelem wychowania domowego, jakie odbierała część młodzieży, powodowało to, że ochotnicy, podejmując decyzję o służbie wojskowej często przedkładali jazdę nad inne bronie – szerzej zob. choćby: J. K. Maciejewski, *Zawadiaka. Dzienniki frontowe 1914-1920*, Warszawa 2015, s. 31.

Początkowo szwadrony wojewódzkie miały funkcjonować jako samodzielne formacje jazdy. Stąd też ich stany liczebne miały być nieco wyższe niż szwadronów pułków jazdy liniowej. Przeciętnie szwadrony wojewódzkie liczyły więc od 169 do 180 ludzi¹⁴.

KONIŃSKI SZWADRON ZIEMI KUJAWSKIEJ

Podobne, wskazane powyżej, trudności napotykamy przy próbie dokładniejszego opisu historii formowanego w Koninie Szwadronu Ziemi Kujawskiej. W Koninie odzyskiwanie niepodległości miało bowiem dość burzliwy i jednocześnie krwawy przebieg. 11 listopada 1918 r. do akcji przeciwko okupacyjnym wojskom niemieckim przystąpili członkowie konspiracyjnej Polskiej Organizacji Wojskowej¹⁵ oraz harcerze i uczniowie gimnazjalni. W sumie w całym Obwodzie Konińskim można było wtedy liczyć na:

[...] przeszło 300 chłopców ‘do rzeczy’, kilku wiarusów, piechurów i ułanów z pułków legionowych I Brygady [...], kilku dezertersów z wojska niemieckiego. [...] Gorzej było z uzbrojeniem. Cały nasz arsenał – schowany w niedostępnym, wyrafinowanie zatajonym miejscu, z dala od dróg bitych – posiadał jedynie: 2 piły i 1 siekiere [...], 3 stare karabiny rosyjskie [...], trochę amunicji niemieckiej i kilka nowych pistoletów z nabojami¹⁶.

Dowodził nimi podoficer byłego 1 Pułku Legionów Polskich Adam Borkiewicz¹⁷. Członkowie tych organizacji zajęli starostwo („landraturę”), gdzie zdobyli zaledwie kilka karabinów. Gdy w otoczeniu tłumu gapiów młodzi insurgenci wkroczyli na koniński rynek napotkali tam zaalarmowaną i nadal zdyscyplinowaną kompanię wojsk niemieckich¹⁸, która przyjęła ich ogniem karabinowym i ręcznymi granatami. W wyniku tego 8 osób zginęło a sporo („kilkadziesiąt”) zostało rannych. Jednak Niemcom udało się rozproszyć tylko nieuzbrojonych gapiów. Natomiast garstka uzbrojonych powstańców pod dowództwem nauczyciela Ziółkowskiego – dezertera z armii niemieckiej – zabarykadowała się w miejscowej szkole i „bronila się zawzięcie”. Ostatecznie doszło do rokowań z dowództwem niemieckiego garnizonu, w wyniku których okupanci powrócili do koszar, a w nocy oraz następnego dnia opuścili miasto, zabierając ze sobą całą broń. Nie zdołali jednak wywieźć większości zapasów, głównie żywności, zgroma-

¹⁴ Poza częścią wcześniej cytowanej literatury szerzej zob. także: A. Smoliński, *Jazda Rzeczypospolitej Polskiej.....*, s. 72 i passim; tenże, *Szwadron Jazdy Ziemi Kaliskiej...*, a także: A. Smoliński, T. Strzeżek, *Do szarży marsz....*, s. 177-323.

¹⁵ Szerzej o tej organizacji oraz o jej udziale w odzyskiwaniu niepodległości w listopadzie 1918 r., poza częścią dalej cytowanej literatury, zob. także: T. Nałęcz, *Polska Organizacja Wojskowa 1914–1918*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1984.

¹⁶ *Listopad 1918 roku we wspomnieniach i relacjach*. Wybór i oprac. P. Łossowski, P. Stawicki, Warszawa 1988, s. 200-201 – dok. nr. 33 – *Ze wspomnień Adama Borkiewicza o rozbrajaniu okupantów niemieckich w obwodzie POW w Koninie*.

¹⁷ Na temat przebiegu służby tego legionisty szerzej zob. choćby: *Słownik Legionistów Polskich 1914-1918. Tom 1. A-Ch*. Oprac. J. Cisek, E. Kozłowska, Ł. Wieczorek, Sulejówek 2022, s. 447-449.

¹⁸ Rewolucja w Niemczech spowodowała bowiem rozpad dawnej armii cesarskiej, przy czym zdecydowana większość jej żołnierzy służących poza granicami dawnego Cesarstwa Niemieckiego (przede wszystkim na wschodzie) dążyła głównie do tego, by możliwie szybko i bezpiecznie powrócić do domu – szerzej zob. choćby: H. (hrabia) Kessler, *Moja polska misja. Z Dziennika 1918*. Wybór i oprac. K. Ruchniewicz, M. Zybura, Poznań 2018. W przypadku garnizonu Konina było jednak inaczej, co spowodowało, że był on w stanie – chociażby przez krótki czas – podjąć skuteczną walkę z polskimi insurgentami.

dzonych w konińskich magazynach¹⁹. Te zaś stały się następnie jednym z cennych źródeł zaopatrzenia dla powstających na tym terenie formacji Wojska Polskiego.

Wracając jednak do kryjącej pełno tajemnic historii Szwadronu Ziemi Kujawskiej trzeba odnotować, że pierwszy dziejopis 2 Pułku Ułanów Grochowskich²⁰ napisał: „W drugiej połowie grudnia [1918 r.] po przeniesieniu sztabu pułku z Siedlec do Kalisza sformowano z nadmiaru ludzi i koni 5-go Szwadronu oraz z napływających jeszcze ochotników z końmi – 6-ty Szwadron w Koninie”²¹, przy czym nie wspomina wcale, że miał to być jeden z organizowanych wówczas szwadronów wojewódzkich. Tymczasem wydaje się, że formowanie w ramach tego pułku kolejnego pododdziału było próbą nawiązania do wzorów dawnej Armii Rosyjskiej, w której pułk kawalerii dzielił się na dwa dywizjony złożone z trzech szwadronów liniowych („сабельных”)²². Wobec braku w listopadzie 1918 r. oficjalnych etatów dla pułków jazdy Wojska Polskiego zapewne liczone na to, że uda się wprowadzić ich organizację opartą na

¹⁹ Szerzej zob. choćby: *Listopad 1918 roku...*, s. 203-204 – dok. nr. 33 – *Ze wspomnień Adama Borkiewicza...*; P. Łossowski, *Jak Feniks z popiołów. Oswobodzenie ziem polskich spod okupacji w listopadzie 1918*, Łowicz 1998, s. 215.

²⁰ Był to pułk, który w 1917 i 1918 r. istniał w składzie Dywizji Ułanów I Korpusu Polskiego w Rosji i został rozbrojony przez Niemców. Następnie na mocy dekretu Rady Regencyjnej z 4 listopada 1918 r. i rozkazów szefa Sztabu Generalnego WP gen. Tadeusza Jordan-Rozwadowskiego rozpoczął odtwarzanie swoich struktur na terenie dawnego Królestwa Polskiego – szerzej, poza częścią dalej cytowanej literatury, zob. również: A. Smoliński, *Jazda Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 50 i passim; tenże, *Odtwarzanie pułków byłej Dywizji Ułanów I Korpusu Polskiego oraz formowanie 4 Pułku Ułanów w końcu 1918 r. i na początku 1919 r.*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2000, t. 2, s. 129-143. Ponadto zob. także: H. Bagiński, *Wojsko Polskie na Wschodzie 1914-1920*, Warszawa 1921; M. Wrzosek, *Polskie korpusy wojskowe w Rosji w latach 1917-1918*, Warszawa 1969. Ostateczna zatwierdzona w 1924 r. nazwa pułku brzmiała: „2 Pułk Ułanów Grochowskich imienia Generała Dwernickiego” – zob. choćby: Centralne Archiwum Wojskowe (dalej cyt. CAW), Wojskowe Biuro Historyczne, 341.1.52. Pismo szefa Wojskowego Biura Historycznego gen. bryg. J. Stachewicza z 30 VI 1928 r.; CAW, Ministerstwo Spraw Wojskowych. Gabinet Ministra Spraw Wojskowych, 300.1.480. Pismo szefa Referatu Orderów i Odznaczeń Gabinetu Ministra Spraw Wojskowych l. 28487/G.M. z 28 XI 1926 r.; *Dziennik Rozkazów Wojskowych Nr 54 z 17 V 1919 r. pozycja 1690*; *Dziennik Rozkazów Wojskowych Nr 68 z 21 VI 1919 r. – załącznik Nr 4*; *Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 30 z 29 VII 1924 r., pozycja 448*; A. Smoliński, *Szef czy patron – tradycja i współczesność w Wojsku Polskim*, [w:] *Od armii komputowej do narodowej II. Dzieje militarne Polski i jej wschodnich sąsiadów od XVI do XX wieku*, red. M. Krotofil, A. Smoliński, Toruń 2005, s. 529.

²¹ W. S. Herkner, *Zarys historii wojennej 2-go Pułku Ułanów Grochowskich im. gen. Józefa Dwernickiego*, Warszawa 1929, s. 16. Niczego nowego do tych skromnych informacji nie wnosi także nowsza literatura dotyczące dziejów tego pułku – zob.: A. Dobroński, *Ułani Grochowscy*, Warszawa-Białystok 1992, s. 30; tenże, *2 Pułk Ułanów Grochowskich im. gen. Józefa Dwernickiego*, Pruszków 1993, s. 8-9. Także w przypadku tego szwadronu, według Adama Cz. Dobrońskiego oraz Krzysztofa Skłodowskiego (zob.: tenże, *2 Pułk Ułanów Grochowskich im. gen. Dwernickiego 1917-1939. Dzieje i tradycje*, Suwałki 2008, s. 46) jego formowanie ułatwiały znajdujące się w okolicy dwory ziemiańskie.

²² Szerzej zob. choćby: В. В. Звездинцев, О. К. Пархаев, *Русская армейская кавалерия 1907-1914*, Москва 1998; Ю. Ю. Ненахов, *Кавалерия на полях сражений XX века 1900-1920*, Минск 2004; A. Smoliński, *Organizacja kawalerii i artylerii konnej gwardii oraz liniowej imperium rosyjskiego w przededniu wybuchu I wojny światowej*, „Materiały do Historii Wojskowości” 2007, Nr 3, Część II; tenże, *Organizacja kawalerii kozackiej imperium rosyjskiego w przededniu wybuchu I wojny światowej*, [w:] *Od armii komputowej do narodowej III. Problemy organizacyjne sił zbrojnych od XVI do XX wieku*, red. J. Centek, M. Krotofil, Toruń 2009; tenże, *Organizacja kawalerii i artylerii konnej gwardii oraz liniowej, kozackiej ochotniczej armii Imperium Rosyjskiego w przededniu oraz w trakcie I wojny światowej*, [w:] *Do szarży marsz, marsz... Studia z dziejów kawalerii*. Tom 1, red. A. Smoliński, Toruń 2010; Ж. Горохов (G. Gorokhoff), *Русская императорская кавалерия 1881-1917 (The Russian Imperial Cavalry 1881-1917)*, Москва 2008; М. В. Оськин, *Крах конного блицкрига. Кавалерия в первой мировой войне*, Москва 2009, a także: Н. Н. Головин, *Военные усилия России в мировой войне*, Москва 2001.

doświadczeniach przyniesionych przez wcale licznych oficerów, którzy wcześniej służyli w kawalerii – i nie tylko – przedrewolucyjnej armii carskiej²³.

Nieco więcej informacji na temat Szwadronu Ziemi Kujawskiej znaleźć można w pierwszym opracowaniu dziejów pokojowego 5 Pułku Strzelców Konnych. Wydaje się jednak, że część z nich nie jest prawdziwa lub też jest mało precyzyjna. Bowiem według dziejopisa tego pułku porucznika Romana Gilewskiego:

Na rozkaz Ministerstwa Spraw Wojskowych z dnia 19 kwietnia 1919 roku formuje rotmistrz Ludwik Nowelski ‘Szwadron Ziemi Kujawskiej’ najpierw w Brzeziu pod Włocławkiem, następnie w Kaliszu. Szwadron ten początkowo był przeznaczony dla 2-go Pułku Ułanów²⁴.

Tymczasem wydaje się, że w rzeczywistości pierwszych chwil dziejów tego oddziału szukać należy już w drugiej połowie listopada 1918 r., przy czym kadr dla niego (czyli głównie oficerów i podoficerów starszych) dostarczyły zapewne formacje kawalerii byłego I Korpusu Polskiego w Rosji²⁵. Ochotnicy pochodzili zaś głównie „[...] ze sfer ziemian okolicznych, inteligencji miejskiej i rolników”²⁶, przy czym ochotnicy – ziemianie z Kujaw – przybywali przeważnie z własnymi końmi. Część wierzchowców dostarczyło natomiast Ministerstwo Spraw Wojskowych. W efekcie tego, według oficjalnego meldunku dowództwa 2 Pułku Ułanów z 20 lutego 1919 r., Szwadron Ziemi Kujawskiej²⁷ posiadał 79 koni wierzchowych i 10 „zaprzęgowych”, z tego 4 konie wierzchowe przydzielono oficerom. Tak więc do zapełnienia należności etatowych brakowało mu aż 92 koni.

Decyzję o likwidacji szwadronów wojewódzkich, w tym również Szwadronu Ziemi Kujawskiej, naczelne władze wojskowe podjęły na początku lutego 1919 r., przy czym ich ostatecznej likwidacji i wcielenia w skład ówczesnych pułków jazdy liniowej (w praktyce wyłącznie ułanów) dokonano na mocy rozkazu szefa Oddziału I Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego z 4 marca 1919 r.²⁸

²³ Szerzej zob. choćby: J. Rzepecki, *Rodowód wojska Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998; M. Kulik, *Polacy wśród wyższych oficerów armii rosyjskiej Warszawskiego Okręgu Wojskowego (1865-1914)*, Warszawa 2008; tenże, *Polacy w rosyjskim korpusie oficerskim przed wybuchem pierwszej wojny światowej*, [w:] *Imperia, narody i społeczeństwa Europy Wschodniej i Środkowej na progu pierwszej wojny światowej*, red. A. Nowak przy współpracy M. Banaszkiewicz, Warszawa 2016; tenże, *Polacy w armii rosyjskiej podczas I wojny światowej*, [w:] *Jak Polacy przeżywali wojny światowe?* red. T. Schramm, P. Skubisz, Szczecin 2016; S. Czerep, *Wyżsi dowódcy polskiego pochodzenia w Armii Rosyjskiej w latach 1914-1917. Absolwenci Mikołajewskiej Akademii Sztabu Generalnego*, [w:] *Mało znana Wielka Wojna. Studia i szkice z dziejów I wojny światowej*, red. A. Smoliński, Oświęcim 2014; tenże, *Generalowie i admirałowie polskiego pochodzenia w armii rosyjskiej 1914-1917*, Białystok 2014.

²⁴ R. Gilewski, *Zarys historii wojennej 5-go Pułku Strzelców Konnych*, Warszawa 1931, s. 37; Z. Gnat-Wieteska, *5 Pułk Strzelców Konnych*, Pruszków 2003, s. 10, 11-12.

²⁵ Warto tutaj zauważyć, że w końcu 1918 r. zdecydowana większość szwadronów wojewódzkich tworzona była przez oficerów i podoficerów pochodzących z byłych Korpusów Polskich w Rosji, którzy – co oczywiste – wcześniej służyli w Armii Rosyjskiej, bądź też przez ludzi, jacy służyli jedynie w tej ostatniej i po rewolucji lutowej w Rosji nie znaleźli się w szeregach Korpusów Polskich – zob.: A. Smoliński, *Jazda Rzeczypospolitej Polskiej w okresie od 12 X 1918 r. do 25 IV 1920 r.*, ..., s. 78.

²⁶ R. Gilewski, *Zarys historii...*, s. 37. Zob. także: Z. Gnat-Wieteska, *5 Pułk...*, s. 11-12.

²⁷ Niekiedy można się spotkać z inną nazwą tego oddziału, mianowicie „Szwadron Ułanów Ziemi Konińskiej”. Wydaje się jednak, że jeżeli rzeczywiście taka nazwa funkcjonowała, to działa się tak w czasie, gdy po 6 lutego 1919 r. szwadron ten formalnie został włączony w skład ówczesnego 2 Pułku Ułanów Grochowskich.

²⁸ CAW, Ministerstwo Spraw Wojskowych, Generalny Inspektorat Jazdy, 300.25.3. Pismo inspektora jazdy l. dz. 0116 z 6 II 1919 r.; J. Grobicki, *Zarys historyczny organizacji kawalerii dywizyjnej w latach 1918-1921*, „Przegląd Kawaleryjski” 1926, Nr 6, s. 49.

Tym samym ochotniczy Szwadron Ziemi Kujawskiej stał się formalnie regularnym 6 Szwadronem 2 Pułku Ułanów. W wyniku tego po 6 lutego 1919 r. na rynku w Koninie odbyła się jego przysięga. W tej podniosłej uroczystości uczestniczył dowódca pułku ówczesny major Adolf Mikołaj Waraksiewicz²⁹. Natomiast przysięgę odbierał ksiądz kanonik Stanisław Szabelski, proboszcz parafii św. Bartłomieja Apostoła w Koninie.

Jednak pomimo wskazanych powyżej zarządzeń naczelnych władz Wojska Polskiego z lutego i marca 1919 r. w kolejnych miesiącach tego roku los części byłych szwadronów wojewódzkich potoczył się inaczej. Tak też było w przypadku szwadronu konińskiego, który ostatecznie nie dołączył do 2 Pułku Ułanów. Ten po części nadal samodzielny żywot byłego szwadronu wojewódzkiego ostatecznie zakończył rozkaz ministra spraw wojskowych z 17 czerwca 1919 r.³⁰, na mocy którego najpierw przemianowano go na 3 Szwadron 2 Pułku Dragonów, a ostatecznie – we wrześniu – na 4 Szwadron 3 Pułku Dragonów (vide tablica genealogiczna)³¹. Tym samym dawny Szwadron Ziemi Kujawskiej ostatecznie przestał należeć do jazdy samodzielnej i stał się formacją jazdy dywizyjnej, czyli kawalerii przeznaczonej, głównie do rozpoznania i służby łącznikowej pełnionej na rzecz piechoty, podporządkowanej jednocześnie jej wielkim jednostkom (dywizjom i brygadam) Wojska Polskiego³².

Poza wskazanymi powyżej brakami naszej wiedzy dotyczącej organizowanego w Koninie Szwadronu Ziemi Kujawskiej nie bardzo też wiadomo, jakie barwy nosili służący w jego szeregach oficerowie i szeregowi. Być może, iż od początku jego istnienia używali oni barw 2 Pułku Ułanów w postaci białych otoków na czapkach typu angielskiego oraz biało-granatowych proporczyków naszywanych na kołnierzach kurtek i płaszczy. Poza tym nie jest też wykluczone, że oficerowie na eleganckich granatowych spodniach do jazdy typu *galife* naszywali podwójne białe lampasy z taką wypustką wszywaną w szwie nogawki, zaś podoficerowie (oraz być może także ułani) posiadali jedynie białą wypustkę. Natomiast na spodniach polowych szytych z sukna barwy ochronnej zapewne nie noszono barw oddziałowych lub też w szwie nogawki wszywano jedynie białą wypustkę. Jeżeli tak się działo, to zapewne dotyczyło to głównie oficerów i być może także części starszych podoficerów. Na pewno zaś barwy 2 Pułku Ułanów

²⁹ O przebiegu kariery wojskowej tego oficera kawalerii i późniejszego generała brygady szerzej zob.: P. Stawewski, *Słownik biograficzny generalów Wojska Polskiego 1918-1939*, Warszawa 1994, s. 345; A. Wojtaszak, *Generalicja Wojska Polskiego 1918-1926*, Warszawa 2012, s. 186, 210, 214; S. M. Przybyszewski, *Dowódcy dywizji, brygad i pułków kawalerii Rzeczypospolitej 1914-1945*, Kazimierza Wielka 2015, s. 277-278. Ponadto zob. także: M. Bielski, *General Brygady Adolf Mikołaj Waraksiewicz (1881-1960)*, Toruń 2014.

³⁰ J. Grobicki, *Zarys historyczny organizacji...*, s. 49; A. Smoliński, *Jazda Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 79-81; tenże, *Formowanie pierwszych oddziałów jazdy dywizyjnej Wojska Polskiego pomiędzy lutym a czerwcem 1919 r.*, „Rocznik Grudziądzki” 2001, t. XIV, s. 75-103; tenże, *Formowanie i genealogia wojennego 4 Pułku Strzelców Konnych oraz etaty jazdy dywizyjnej Wojska Polskiego w 1919 roku*, „Rocznik Grudziądzki” 2003, t. XV, s. 55-69.

³¹ CAW, Ministerstwo Spraw Wojskowych. Generalny Inspektor Jazdy, 300.25.17. Meldunek o stanie koni dowódcy 2 Pułku Ułanów № 1711 z 20 II 1919 r.; R. Gilewski, *Zarys historii...*, s. 37; Z. Gnat-Wieteska, *5 Pułk...*, s. 12.

³² Szerzej o tych kwestiach, poza częścią wcześniej cytowanej literatury, zob. także: CAW, Dowództwo Armii Generała Hallera, 123.1.211. Raport szefa Sekcji Spraw Wschodu Oddziału II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego Nr 7644/II z 25 VI 1919 r.; M. Kukiel, *Moja wojaczka na Ukrainie. Wiosna 1920. Dziennik oficera Sztabu Generalnego*. Wstęp i oprac. J. Zuziak, Warszawa 1995, s. 65, 69, 126. Ponadto zob. także: J. Odziemkowski, *Piechota polska w wojnie z Rosją bolszewicką 1919-1920*, Warszawa 2010.

były Szwadron Ziemi Kujawskiej nosił od lutego 1919 r. Wtedy bowiem, przynajmniej formalnie, stał się pododdziałem należącym do 2 Pułku Ułanów³³.

PODSUMOWANIE

Z tego, co napisano powyżej, wynika, że w przypadku dziejów konińskiego Szwadronu Ziemi Kujawskiej nadal nie jesteśmy w stanie jednoznacznie opisać wielu istotnych elementów jego dziejów. Jednak do rozstrzygnięcia pewnych kwestii można zastosować metodę analogii. Pochodzący z Kresów Wschodnich, a konkretnie z byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów Mieczysław Jałowiecki, którego losy po 1921 r. rzuciły na ziemię kaliską tak po latach – zapewne nieco idealizując zastane tam realia – wspominał:

Kaliszanie to nie tylko dobrzy gospodarze i myśliwi, ale także naród bitny. Chyba w żadnej innej dzielnicy całe ziemiaństwo tak dzielnie nie stanęło w szeregach walczących, bez względu na wiek i zdrowie, jak to zrobili Kaliszanie w czasie wojen bolszewickich³⁴.
Co trzeci Kaliszanie to kawaler Krzyża Walecznych, co dziesiąty to kawaler Virtuti Militari, a gdy po skończonej wojnie wschodnie województwa Królestwa pozostały bez inwentarza, bez nasienia siewnego, bez ludzi, to jedynie Kaliszanie zebrali się do kupy i [...] pospieszyli z pomocą³⁵.

Opisana powyżej sytuacja, poza innymi formacjami Wojska Polskiego istniejącymi w latach 1918-1921, dotyczyła oczywiście formowanego w Kaliszu Szwadronu Jazdy Ziemi Kaliskiej, a nie konińskiego Szwadronu Ziemi Kujawskiej. Z dużym prawdopodobieństwem można jednak przypuszczać, że także w przypadku tego ostatniego działu się podobnie i to właśnie ziemiaństwo odegrało najważniejszą rolę w jego powstaniu i początkowej organizacji³⁶. Poza licznymi ochotnikami grupa ta dostarczyła bowiem także koni oraz środków materialnych na początkowe potrzeby swoich oddziałów.

³³ Szerzej o tych kwestiach zob.: A. Smoliński, *Mundur i barwy jazdy dywizyjnej oraz strzelców konnych Wojska Polskiego. Lata 1919-1939*, Grajewo 2012.

³⁴ Działo się zaś tak również dlatego, że w wielu szlacheckich i ziemiańskich rodzinach kultywowano tradycję udziału przodków w pospolitym ruszeniu z końca 1806 r. oraz w formowaniu ochotniczych formacji jazdy w 1830 i 1831 r.

³⁵ M. Jałowiecki, *Na skraju imperium i inne wspomnienia*. Wybór i układ tekstu M. Jałowiecki, Warszawa 2021, s. 630.

³⁶ Nie były to zresztą żadne wyjątki, gdyż podobną rolę odegrało ziemiaństwo i szlachta z innych regionów odradzającego się w 1918 r. państwa polskiego, przy czym szczególnie znaczący i cenny był ich wkład w formowanie jazdy Wojska Polskiego. Doskonałym przykładem takich właśnie postaw mogą być chociażby początkowe dzieje 13 Pułku Ułanów Wileńskich – S. Szykiewicz, *Wspomnienia z wojny 1918-1920 ulana 13 Pułku Ułanów Wileńskich*. Wprowadzenie i oprac. D. Maksimiuk, Białystok-Warszawa 2018; S. Aleksandrowicz, *Zarys historii wojennej 13-go Pułku Ułanów Wileńskich*, Warszawa 1929; A. Smoliński, *Formowanie 13 Pułku Ułanów Wileńskich w okresie od listopada 1918 r. do czerwca 1919 r.*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska” 1996, nr 10, s. 11-18; tenże, *Wileńskie i litewskie początki 13 Pułku Ułanów Wojska Polskiego*, „Acta Historica Universitatis Klaipedensis”, 2007, t. XV, s. 69-80. Poza tym obszerniej o tym zagadnieniu zob. choćby: *Udział ziemian Wielkopolski południowo-wschodniej w powstaniu 1918-1919 roku*, red. M. Jaeger, K. Podczaska, Dobrzyca 2018; P. Cichoracki, *Polskie ziemiaństwo Mińszczyzny w realiach wojny polsko-bolszewickiej (do lipca 1920 roku)*, [w:] *Polacy na Białorusi. Od końca XIX do początku XXI wieku. Tom III. Niepodległość 1918-2018: Polskie i białoruskie idee niepodległościowe*, red. T. Gawin, Warszawa 2019, s. 219-233; M. K. Schirmer, *Polscy ziemianie w obronie ojczyzny podczas wojny z bolszewikami 1919-1921*, Warszawa 2022; *Arystokracja i ziemiaństwo wobec uzyskania niepodległości i budowy zrębów II Rzeczypospolitej (do 1921 r.)*, red. M. Bukała, M. Krzysztofinski, T. Pudłowski, Rzeszów-Warszawa 2024, a także: *Czas ziemiaństwa. Koniec XIX wieku – 1945*. Wybór i oprac. tekstów A. Richter, współpraca A. Janiszewska, konsultacja historyczna, wstęp M. Chorążki, Warszawa 2017.

Podobnie było też z żywnością dla ludzi oraz paszą dla koni, o które w wyniszczonym wojną i rabunkową gospodarką stosowaną przez Niemców na zajętych przez nich obszarach byłego Królestwa Polskiego, wcale nie było łatwo³⁷.

Jak to już wspomniano często też ochotnikom ziemianom towarzyszyli pracujący w ich majątkach robotnicy rolni – głównie zaś obeznani z końmi fornale. Tak właśnie było chociażby w przypadku Szwadronu Jazdy Ziemi Kaliskiej, mianowicie:

Całe młodsze pokolenie Dziubka służyło w kawalerii, a Józef zaczął swoją karierę w ułanach rosyjskich, by skończyć jako ułan polski. Nie słyszałem, czy się czymś odznaczył w boju, dowiedziałem się jednak, że w czasie ostatniej wojny był mężem opatrnościowym szwadronu. Potrafił spod ziemi wydostać kury, kaczkę, gęsi, którym szybko ukręcał szyje i nieznacznym ruchem wkładał swoją zdobycz pod mundur³⁸.

Być może, że podobnie „zaradni” ułani służyli również w konińskim Szwadronie Ziemi Kujawskiej. Zapewne też w obydwu tych oddziałach nie brakło młodzieży pochodzącej z warstw inteligenckich i mieszczańskich oraz gimnazjalistów, a także młodzieży z bogatszych rodzin chłopskich³⁹.

Kończąc te rozważania warto wspomnieć o jeszcze jednej konsekwencji masowego udziału ziemiaństwa w odbudowie odrodzonego w 1918 r. państwa i Wojska Polskiego, w tym także w formowaniu szwadronów wojewódzkich oraz pozostałych oddziałów jazdy. Tak po latach wspominał Mieczysław Jałowicki:

Mimo swojej kolosalnej siły nasz pan Józef [Garczyński] podszyty był niespotykanym wśród ziemian tchórzostwem. Gdy wybuchła wojna bolszewicka⁴⁰ i cała młodzież ziemiańska wsiadła na koń i ruszyła w pole, pan Józef przedstawił zaświadczenie miejscowej akuszerki o uprawnieniach felczera, że z powodu nadwątlonego zdrowia dziedzic Zborowa nie nadaje się do wojska. Wywołało to ogólne oburzenie i pan Józef był wydalony ze Związku Ziemian i skazany na bojkot towarzyski⁴¹.

³⁷ Szerzej zob. choćby: L. Grosfeld, *Polityka państw centralnych wobec sprawy polskiej w latach pierwszej wojny światowej*, Warszawa 1962; R. Kaczmarek, *Niemiecka polityka okupacyjna w miastach Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego 1915-1918*, [w:] *Niemcy i Polska w trakcie i po zakończeniu pierwszej wojny światowej. Niemiecka polityka okupacyjna i nowa zachodnia granica Polski (Deutschland und Polen im und nach dem Ersten Weltkrieg. Deutsche Besatzungspolitik und die neue Westergrenze Polens)*, red. B. Martin, B. Górczyńska-Przybyłowicz, M. Jania-Szczechowiak, F. Mudzo, Poznań 2019, s. 21-37; *Pierwsza niemiecka okupacja. Królestwo Polskie i Kresy Wschodnie pod okupacją mocarstw centralnych 1914-1918*, red. G. Kucharczyk, Warszawa 2019.

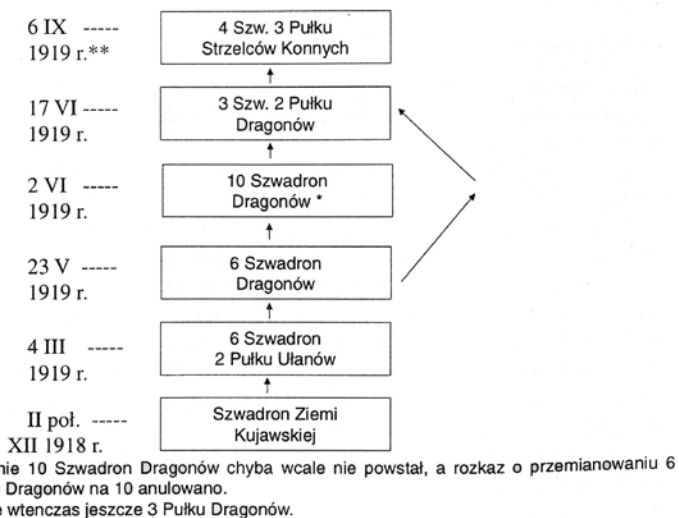
³⁸ M. Jałowicki, *Na skarju...*, s. 635.

³⁹ Mieczysław Jałowicki (zob.: tenże, s. 639) wspominając stosunki pomiędzy dworem a wsią istniejące w kaliskim w momencie odzyskiwania niepodległości napisał: „[...] stosunek wsi do dworu nie był ani przyjazny, ani sąsiedzki. Długie lata administracji rosyjskiej i działalność komisarzy ziemskich, których głównym zadaniem było poróżnienie wsi ze dworem, na pewno pozostawiły osad niechęci u chłopów kaliskich”. Czy podobnie działo się też w konińskim, gdzie powstawał Szwadron Ziemi Kujawskiej? Zob. także: *Pamiętnik księżnej Marii Dzdzisławowej Lubomirskiej 1914-1918*. Do druku przygotował J. Pajewski, objaśnienia opracowała A. Kosicka-Pajewska, Poznań 1997.

⁴⁰ Analizując dokładnie treść wspomnień Mieczysława Jałowickiego należy pamiętać, że w kaliskim pojawił się on dopiero po zakończeniu w 1921 r. „wojen o niepodległość i granice”. Tak więc ich przebieg na tym obszarze mógł poznać jedynie z opowieści ich uczestników – swoich ówczesnych sąsiadów. W efekcie tego w jego pamięci doszło do przemieszania się faktów z początkowego okresu formowania Wojska Polskiego na przełomie 1918 i 1919 r., z tym, co działo się latem 1920 r. w ramach akcji tworzenia Armii Ochotniczej.

⁴¹ M. Jałowicki, *Na skarju...*, s. 650.

Czy w konińskim podobnie traktowano tych ziemian, którzy w okresie „wojen o niepodległość i granice” bez uzasadnionej przyczyny uchylili się od obowiązku walki o suwerenną Rzeczpospolitą? Zapewne tak, gdyż dla elit polskich sprzed 1939 r. służba ojczyźnie była jednym z najważniejszych wyznaczników elitarności.

Ilustracja 1. Tablica genealogiczna Szwadronu Ziemi Kujawskiej, następnie 4 Szwadronu 3 Pułku Strzelców Konnych

Źródło: opracowanie własne autora. Vide także: A. Smoliński, *Jazda Rzeczypospolitej Polskiej w okresie od 12 X 1918 r. 25 IV 1920 r.*, Toruń 1999, s. 295; tenże, *Formowanie pierwszych oddziałów jazdy dywizyjnej Wojska Polskiego pomiędzy lutym a czerwcem 1919 r.*, „Rocznik Grudziądzki” 2001, t. XIV, s. 96.

Ilustracja 2. Przygotowanie 6 Szwadronu 2 Pułku Ułanów do przeglądu na rynku w Koninie – luty 1919 r. Fotografia autorstwa Marcello Pęcherskiego

Źródło: zbiory Archiwum Państwowego w Poznaniu – Oddział w Koninie, sygn. 54/1163/0/-/1/1

*Ilustracja 3. Przysięga 6 Szwadronu 2 Pułku Ułanów na rynku w Koninie – luty 1919 r.
Fotografia autorstwa Marcello Pęcherskiego*
Źródło: zbiory Archiwum Państwowego w Poznaniu – Oddział w Koninie, sygn. 54/1163/0/-/1/4

Ilustracja 4. Po przysiędze 6 Szwadronu 2 Pułku Ułanów na rynku w Koninie. Przemawia ksiądz kanonik Stanisław Szabelski – luty 1919 r. Fotografia autorstwa Marcello Pęcherskiego
Źródło: zbiory Archiwum Państwowego w Poznaniu – Oddział w Koninie, sygn. 54/1163/0/-/1/3

*Ilustracja 5. Po przysiędze 6 Szwadronu 2 Pułku Ułanów na rynku w Koninie. Całowanie krucyfiks
– luty 1919 r. Fotografia autorstwa Marcello Pęcherskiego
Źródło: zbiory Archiwum Państwowego w Poznaniu – Oddział w Koninie, sygn. 54/1163/0/-/1/5*

*Ilustracja 6. Po przysiędze 6 Szwadronu 2 Pułku Ułanów na rynku w Koninie. Całowanie krucyfiks
– inne ujęcie – luty 1919 r. Fotografia autorstwa Marcello Pęcherskiego
Źródło: zbiory Archiwum Państwowego w Poznaniu – Oddział w Koninie, sygn. 54/1163/0/-/1/6*

Ilustracja 7. Pluton Trębaczy (orkiestra) 2 Pułku Ułanów, który uświetniał przysięgę 6 Szwadronu na rynku w Koninie – luty 1919 r. Fotografia autorstwa Marcello Pęcherskiego
Źródło: zbiory Archiwum Państwowego w Poznaniu – Oddział w Koninie, sygn. 54/1163/0/-/1/2

KONIŃSKI SZWADRON ZIEMI KUJAWSKIEJ. PRZYCZYNEK DO DZIEJÓW JAZDY ODRODZONEGO WOJSKA POLSKIEGO Z LAT 1918-1919

Słowa kluczowe: odrodzenie Rzeczypospolitej Polskiej, Wojsko Polskie, jazda polska, szwadrony wojewódzkie, Szwadron Ziemi Kujawskiej, Konin, Kujawy

W artykule omówiono proces formowania ochotniczych szwadronów wojewódzkich w dawnym Królestwie Polskim na przełomie 1918 i 1919 r. oraz formowanie w Koninie Szwadronu Ziemi Kujawskiej. Poza tym autor wskazał również bazę społeczną, na podstawie której został on zorganizowany, a także omówił jego przemiany organizacyjne aż do jego wcielenia w czerwcu 1919 r. do 3 Pułku Dragonów.

THE KONIN SQUADRON OF THE KUJAWY REGION. A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE CAVALRY OF THE REBORN POLISH ARMY IN THE YEARS 1918-1919

Keywords: rebirth of the Republic of Poland, Polish Army, Polish cavalry, provincial squadrons, Kujawy Region Squadron, Konin, Kujawy

The article discusses the process of forming voluntary provincial squadrons in the former Kingdom of Poland at the turn of 1918 and 1919, as well as the establishment of the Kujawy Region Squadron in Konin. In addition, the author points out the social base on which it was organized and presents its organizational transformations up to its incorporation in June 1919 into the 3rd Dragoon Regiment.

Bibliografia

Źródła:

Źródła archiwalne:

Centralne Archiwum Wojskowe – Wojskowe Biuro Historyczne
Dowództwo Armii Generała Hallera
Ministerstwo Spraw Wojskowych. Gabinet Ministra Spraw Wojskowych
Ministerstwo Spraw Wojskowych. Generalny Inspektorat Jazdy

Dzienniki urzędowe:

Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 30 z 29 VII 1924 r., pozycja 448
Dziennik Rozkazów Wojskowych Nr 54 z 17 V 1919 r. pozycja 1690
Dziennik Rozkazów Wojskowych Nr 68 z 21 VI 1919 r. – załącznik Nr 4

Listy, dzienniki, wspomnienia, pamiętniki:

Brzęk-Osiński M.T. (2003), *Ze wspomnień legionisty i piłsudczyka 1905-1939*. Spisał W. Dąbkowski, redakcja naukowa P. A. Tusiński, Warszawa
Jałowiecki M. (2021), *Na skraju imperium i inne wspomnienia*. Wybór i układ tekstu M. Jałowiecki, Warszawa
Kessler H. (2018), *Moja polska misja. Z Dziennika 1918*. Wybór i opracowanie K. Ruchniewicz, M. Zybura, Poznań
Kossak T. (1925), *Wspomnienia wojenne (1918-1920)*, Kraków
Kossak W. (1971), *Wspomnienia*, Oprac., wstępem i przypisami opatrzył K. Olszański, Warszawa
Kukiel M., *Moja wojaczka na Ukrainie. Wiosna 1920. Dziennik oficera Sztabu Generalnego*, Wstęp i oprac. J. Zuziak, Warszawa 1995.
Listopad 1918 roku we wspomnieniach i relacjach (1988), Wybór i oprac. P. Łossowski, P. Stawecki, Warszawa
Maciejewski J.K. (2015), *Zawadiaka. Dzienniki frontowe 1914-1920*, Warszawa
Pamiętnik księżnej Marii Zdzisławowej Lubomirskiej 1914-1918, (1997). Do druku przygotował J. Pajewski, objaśnienia oprac. A. Kosicka-Pajewska, Poznań
Romeyko M. (1985), *Przed i po maju*, Warszawa
Szyłkiewicz S. (2018), *Wspomnienia z wojny 1918-1920 ułana 13 Pułku Ułanów Wileńskich*. Wprowadzenie i oprac. D. Maksimiuk, Białystok-Warszawa
Wojciech Kossak. Listy do żony i przyjaciół (1883–1942). Tom II: Lata 1908-1942 (1985), wybór, opracowanie, wstęp, przypisy, indeksy K. Olszański, Kraków-Wrocław

Opracowania:

Albrecht J. (2012), *Z dziejów jazdy Księstwa Warszawskiego. Przyczynek historyczno-organizacyjny do lat 1806–1808*, Oświęcim
Aleksandrowicz S. (1929), *Zarys historii wojennej 13-go Pułku Ułanów Wileńskich*, Warszawa
Arystokracja i ziemiaństwo wobec uzyskania niepodległości i budowy zrębów II Rzeczypospolitej (do 1921 r.) (2024), red. M. Bukała, M. Krzysztofiński, T. Pudłowski, Rzeszów-Warszawa
Bagiński H. (1921), *Wojsko Polskie na Wschodzie 1914-1920*, Warszawa

- Bielski M. (2014), *General Brygady Adolf Mikołaj Waraksiewicz (1881-1960)*, Toruń
- Cichoracki P. (2019), *Polskie ziemiaństwo Mińszczyzny w realiach wojny polsko-bolszewickiej (do lipca 1920 roku)*, [w:] *Polacy na Białorusi. Od końca XIX do początku XXI wieku. Tom III. Niepodległość 1918-2018: Polskie i białoruskie idee niepodległościowe*, red. T. Gawin, Warszawa
- Cygan J., Wysocki W.J. (1999), *Niepodległość Polski była nagrodą. Polski wysiłek zbrojny w latach 1914–1921*, Warszawa
- Czas ziemiaństwa. Koniec XIX wieku – 1945* (2017). Wybór i oprac. Tekstów A. Richter, współpraca A. Janiszewska, konsultacja historyczna, wstępy M. Chorążki, Warszawa
- Czerep S. (2014), *Generalowie i admirałowie polskiego pochodzenia w armii rosyjskiej 1914-1917*, Białystok
- Czerep S. (2014), *Wyżsi dowódcy polskiego pochodzenia w Armii Rosyjskiej w latach 1914-1917. Absolwenci Mikołajewskiej Akademii Sztabu Generalnego*, [w:] *Mało znana Wielka Wojna. Studia i szkice z dziejów I wojny światowej*, red. A. Smoliński, Oświęcim
- Dobroński A. (1993), *2 Pułk Ułanów Grochowskich im. gen. Józefa Dwernickiego*, Pruszków
- Dobroński A. (1992), *Ułani Grochowscy*, Warszawa-Białystok
- Dobroński A.Cz., Skłodowski K. (2008), *2 Pułk Ułanów Grochowskich im. gen. Dwernickiego 1917-1939. Dzieje i tradycje*, Suwałki
- Dziesięciolecie odrodzenia Polskiej Siły Zbrojnej 1918-1928* (1928), red. H. Mościcki, W. Dzwonkowski, T. Bałaban przy współpracy Wojskowego Biura Historycznego, Warszawa
- Gembarzewski B. (1905), *Wojsko Polskie. Księstwo Warszawskie 1807-1814*, Warszawa
- Gilewski R. (1931), *Zarys historii wojennej 5-go Pułku Strzelców Konnych*, Warszawa
- Gnat-Wieteska Z. (2003), *5 Pułk Strzelców Konnych*, Pruszków
- Górski K. (1894), *Historia jazdy polskiej*, Kraków
- Grobicki J. (1932), *Organizacja kawalerii polskiej w latach 1918-1921*, „Przegląd Kawaleryjski”, nr 2
- Grobicki J. (1926), *Zarys historyczny organizacji kawalerii dywizyjnej w latach 1918-1921*, „Przegląd Kawaleryjski”, nr 6
- Grosfeld L. (1962), *Polityka państw centralnych wobec sprawy polskiej w latach pierwszej wojny światowej*, Warszawa
- Herkner W.S. (1929), *Zarys historii wojennej 2-go Pułku Ułanów Grochowskich im. gen. Józefa Dwernickiego*, Warszawa
- Kaczmarek R. (2019), *Niemiecka polityka okupacyjna w miastach Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego 1915–1918*, [w:] *Niemcy i Polska w trakcie i po zakończeniu pierwszej wojny światowej. Niemiecka polityka okupacyjna i nowa zachodnia granica Polski (Deutschland und Polen im und nach dem Ersten Weltkrieg. Deutsche Besatzungspolitik und die neue Westergrenze Polens)*, red. B. Martin, B. Górczyńska-Przybyłowicz, M. Jania-Szczechowiak, F. Mudzo, Poznań
- Kroczyński H. (1990), *Wojsko Polskie na Pomorzu Zachodnim i Krajnie w 1807*, Warszawa
- Kulik M. (2016), *Polacy w armii rosyjskiej podczas I wojny światowej*, [w:] *Jak Polacy przeżywali wojny światowe?* red. T. Schramm, P. Skubisz, Szczecin
- Kulik M. (2016), *Polacy w rosyjskim korpusie oficerskim przed wybuchem pierwszej wojny światowej*, [w:] *Imperia, narody i społeczeństwa Europy Wschodniej i Środkowej na progu pierwszej wojny światowej*, red. A. Nowak przy współpracy M. Banaszkiewicza, Warszawa

- Kulik M. (2008), *Polacy wśród wyższych oficerów armii rosyjskiej Warszawskiego Okręgu Wojskowego (1865-1914)*, Warszawa
- Kurpiz D. (2008), *Wojska powiatowe samorządów Małopolski i Rusi Czerwonej w latach 1572-1717*, Lublin
- Łopatecki K. (2013), *Organizacja, prawo i dyscyplina w polskim i litewskim pospolitym ruszeniu (do połowy XVII wieku)*, Białystok
- Łossowski P. (1998), *Jak Feniks z popiołów. Oswobodzenie ziem polskich spod okupacji w listopadzie 1918*, Łowicz
- Nałęcz T. (1984), *Polska Organizacja Wojskowa 1914-1918*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź
- Odziemkowski J. (2010), *Piechota polska w wojnie z Rosją bolszewicką 1919-1920*, Warszawa
- Paczuski A. – tekst, Morawski R. – ilustracje (2009), *Wojsko Księstwa Warszawskiego. Ułani, gwardie honorowe, pospolite ruszenie, żandarmeria konna. Tom I i II*, Warszawa
- Pierwsza niemiecka okupacja. Królestwo Polskie i Kresy Wschodnie pod okupacją mocarstw centralnych 1914-1918* (2019), red. G. Kucharczyk, Warszawa
- Przybylski A. (1930), *Wojna polska 1918-1921*, Warszawa
- Przybyszewski S.M. (2015), *Dowódcy dywizji, brygad i pułków kawalerii Rzeczypospolitej 1914-1945*, Kazimierza Wielka
- Rezler M. (2011), *Wielkopole pod bronią 1768-1921. Udział mieszkańców regionu w powstaniach narodowych*, Poznań
- Rzepecki J. (1998), *Rodowód wojska Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa
- Schirmer M.K. (2022), *Polscy ziemianie w obronie ojczyzny podczas wojny bolszewickiej 1919-1921*, Warszawa
- Skarbek J. (2011), *Województwo lubelskie w powstaniu listopadowym 1830-1831. Część I*, Lublin
- Słownik Legionistów Polskich 1914-1918. Tom 1. A-Ch* (2022), Oprac. J. Cisek, E. Kozłowska, Ł. Wieczorek, Sulejówek
- Smoliński A. (2003), *Dzieje szwadronów wojewódzkich formowanych w końcu 1918 r. przez braci Wojciecha i Tadeusza Kossaków (listopad 1918-czerwiec 1919 r.)*, [w:] *Drogi do niepodległości. Ziemie polskie w dobie odbudowy Państwa Polskiego*, red. Z. Karpus i M. Wojciechowski, Toruń
- Smoliński A., *Dzieje Szwadronu Radomskiego (listopad 1918 – marzec/kwiecień 1919). Przyczynek do dziejów ochotniczych szwadronów wojewódzkich Wojska Polskiego*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie. Zeszyty Historyczne” 2021, tom XIX
- Smoliński A. (2018), *Dzienniki oraz pamiętniki i wspomnienia jako źródła do badań nad życiem codziennym kawalerzystów i artylerzystów konnych polskich formacji wojskowych z lat 1914-1918 oraz Wojska Polskiego II Rzeczypospolitej*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Historica”, t. 102
- Smoliński A. (2018), *Dzienniki, pamiętniki i wspomnienia – źródła pomocne w badaniach nad życiem codziennym kawalerzystów i artylerzystów konnych polskich formacji wojskowych oraz Wojska Polskiego z lat 1914-1939*, [w:] *Do szarży marsz, marsz... Studia z dziejów kawalerii*, t. 7, red. A. Smoliński, Toruń
- Smoliński A. (2003), *Formowanie i genealogia wojennego 4 Pułku Strzelców Konnych oraz etaty jazdy dywizyjnej Wojska Polskiego w 1919 roku*, „Rocznik Grudziądzki”, t. XV
- Smoliński A. (2001), *Formowanie pierwszych oddziałów jazdy dywizyjnej Wojska Polskiego pomiędzy lutym a czerwcem 1919 r.*, „Rocznik Grudziądzki”, t. XIV

- Smoliński A. (1999), *Formowanie szwadronów wojewódzkich na ziemiach polskich (koniec 1918–marzec 1919 r.)*, [w:] *Księga Jubileuszowa Muzeum Wojska 1968-1998*, Białystok
- Smoliński A. (1996), *Formowanie 13 Pułku Ułanów Wileńskich w okresie od listopada 1918 r. do czerwca 1919 r.*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska”, nr 10
- Smoliński A. (1999), *Jazda Rzeczypospolitej Polskiej w okresie od 12 X 1918 r. do 25 IV 1920 r.*, Toruń
- Smoliński A. (2012), *Mundur i barwy jazdy dywizyjnej oraz strzelców konnych Wojska Polskiego. Lata 1919-1939*, Grajewo
- Smoliński A. (2021), *Ochotnicze formacje jazdy organizowane przez Tadeusza Wojciecha Kossaków (listopad 1918 – marzec 1919 r.)*. Przyczynek do dziejów szwadronów wojewódzkich Wojska Polskiego, „Res Gestae. Czasopismo Historyczne”, Kraków
- Smoliński A. (2000), *Odtwarzanie pułków byłej Dywizji Ułanów I Korpusu Polskiego oraz formowanie 4 Pułku Ułanów w końcu 1918 r. i na początku 1919 r.*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne”, t. 2
- Smoliński A. (2007), *Organizacja kawalerii i artylerii konnej gwardii oraz liniowej imperium rosyjskiego w przededniu wybuchu I wojny światowej*, „Materiały do Historii Wojskowości”, nr 3, Część II
- Smoliński A. (2010), *Organizacja kawalerii i artylerii konnej gwardii oraz liniowej, kozackiej i ochotniczej armii Imperium Rosyjskiego w przededniu oraz w trakcie I wojny światowej*, [w:] *Do szarży marsz, marsz... Studia z dziejów kawalerii. Tom I*. Praca zbior. pod red. A. Smolińskiego, Toruń
- Smoliński A. (2009), *Organizacja kawalerii kozackiej imperium rosyjskiego w przededniu wybuchu I wojny światowej*, [w:] *Od armii komputowej do narodowej III. Problemy organizacyjne sił zbrojnych od XVI do XX wieku*, red. J. Centek, M. Krotofil, Toruń
- Smoliński A. (2011), *Przegląd dorobku polskiej historiografii na temat dziejów kawalerii oraz niektórych formacji konnych*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy”, nr 3
- Smoliński A. (2005), *Szef czy patron – tradycja i współczesność w Wojsku Polskim*, [w:] *Od armii komputowej do narodowej II. Dzieje militarne Polski i jej wschodnich sąsiadów od XVI do XX wieku*, red. M. Krotofil, A. Smoliński, Toruń
- Smoliński A. (2018), *Szwadron Jazdy Ziemi Kaliskiej. Przyczynek do dziejów szwadronów wojewódzkich formowanych na ziemiach polskich od końca 1918 r. do marca 1919 r.*, „Polonia Maior Orientalis”. Tom V
- Smoliński A. (2019), *Szwadrony wojewódzkie Wojska Polskiego II Rzeczypospolitej (koniec 1918 – marzec 1919 r.) oraz ich historyczne pierwowzory*, [w:] *Najjaśniejsza Rzeczypospolita. Studia ofiarowane Profesorowi Andrzejowi Stroynowskiemu*, red. M. Durbas, Częstochowa
- Smoliński A. (2012), *Szwależerowie, ulani, strzelcy konni oraz pozostałe konne wojsko... Przegląd dorobku polskiej historiografii dotyczącej dziejów kawalerii oraz niektórych formacji konnych*, [w:] *Od Grunwaldu do Bzury – bitwy i boje polskie na przestrzeni dziejów*, red. J. Jędrusiak, D. Koreś, J. Maroń, K. Widziński, Wrocław
- Smoliński A. (2007), *Wileńskie i litewskie początki 13 Pułku Ułanów Wojska Polskiego*, „Acta Historica Universitatis Klaipedensis”, t. XV
- Smoliński A., Strzeżek T. (2021), *Do szarży marsz, marsz... Studia z dziejów kawalerii. Tom 9. Z potrzeby chwili. Mobilizacja jazdy w warunkach powstania i wojny polsko-rosyjskiej w końcu 1830 i w 1831 r. oraz w pierwszym okresie walki o niepodległość i granice na przełomie 1918 i 1919 r.*, Toruń

- Staręgowski B. (2022), *Sposób przygotowania wyprawy pospolitego ruszenia w województwie kaliskim w 1651 r.*, „Polonia Maior Orientalis”, t. IX
- Staszewski J. (2013), *Wojsko Polskie na Pomorzu w roku 1807*, Oświęcim
- Stawecki P. (1994), *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918-1939*, Warszawa
- Strzeżek T. (2010), *Kawaleria Królestwa Polskiego w powstaniu listopadowym – mobilizacja i podstawy funkcjonowania w wojnie*, Olsztyn
- Tokarz W. (1993), *Wojna polsko-rosyjska 1830 i 1831*, Warszawa
- Trąbski M. (2012), *Pułki przedniej straży wojska koronnego w latach 1768-1794*, Zabrze-Tarnowskie Góry
- Tym J.S. (2014), *Kawaleria w operacji i w walce. Koncepcje użycia i wyszkolenie kawalerii samodzielnej Wojska Polskiego w latach 1921-1939*, Warszawa
- Udział ziemian Wielkopolski południowo-wschodniej w powstaniu 1918-1919 roku* (2018), red. M. Jaeger, K. Podczaska, Dobrzyca
- Wielecki H. – tekst, Morawski R. – ilustracje (1990), *Wojsko Księstwa Warszawskiego. Kawaleria*, Warszawa
- Wierzbicki L.A. (2011), *Pospolite ruszenie w Polsce w drugiej połowie XVII wieku. Ostatnie wyprawy z lat 1670-1672*, Lublin
- Wojtaszak A. (2012), *Generalicja Wojska Polskiego 1918-1926*, Warszawa
- Wrzosek M. (1969), *Polskie korpusy wojskowe w Rosji w latach 1917-1918*, Warszawa
- Wrzosek M. (1992), *Wojny o granice Polski Odrodzonej 1918-1921*, Warszawa
- Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1864. Tom I. Do roku 1648* (1965), red. J. Sikorskiego, Warszawa
- Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1864. Tom II. 1648-1864* (1966), Praca zbior. pod red. J. Sikorskiego, Warszawa
- Ziółek J. (1973), *Mobilizacja sił zbrojnych na lewobrzeżu Wisły 1830-1831*, Lublin
- Ziółkowski A. (2014), *Pułki ułanów Księstwa Warszawskiego 6-ty, 3-ci, 2-gi 1807-1812*, Oświęcim
- Zych G. (1961), *Armia Księstwa Warszawskiego 1807-1812*, Warszawa
- Головин Н.Н. (2001), *Военные усилия России в мировой войне*, Москва
- Горохов Ж. (Gorokhoff G.) (2008), *Русская императорская кавалерия 1881-1917 (The Russian Imperial Cavalry 1881-1917)*, Москва
- Звегинцов В.В., Пархаев О.К. (1998), *Русская армейская кавалерия 1907-1914*, Москва
- Ненахов Ю.Ю. (2004), *Кавалерия на полях сражений XX века 1900-1920*, Минск
- Оськин М.В. (2009), *Крах конного блицкрига. Кавалерия в первой мировой войне*, Москва